

УДК 329 “192/193”

Демчишак Руслан

Національний університет “Львівська політехніка”

ПРОБЛЕМА СУТНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ 1920–30-х РОКІВ

© Демчишак Р., 2004

Досліджено погляди українських політиків та політичних мислителів міжвоєнного періоду В. Старосольського, С. Дністрянського, М. Стахів та О. Назарука. На основі опрацювання теоретичної спадщини цих класиків української партології з'ясовано їх внесок у розвиток теорії політичних партій. Проаналізовано суть методологічних положень, якими вищезгадані мислителі збагатили сферу дослідження партій.

In this article looks of Ukrainian politicians and political thinkers of the interwar period V. Starosolskyi, S. Dnistrianskyi, M. Stahiv and O. Nazaruk are explored. On the basis of study of theoretical legacy Ukrainian science about parties' classics is elucidated their contribution in the development of the political parties' theory. The essence of methodological positions which these thinkers introduced in the sphere of the parties' research is analysed.

Актуальність проблеми. Нині, в час розбудови Української держави, становлення політичної системи суспільства зростає потреба у дослідженні теоретичних концепцій українських політичних мислителів минулого. Здійснення в Україні політичної реформи, покликаної сприяти розвитку парламентаризму та становленню партійної системи, посилює інтерес до теоретичної спадщини класиків вітчизняної партології. Деякі із них були безпосередніми учасниками політичного життя Західної України часів Першої світової війни та міжвоєнного періоду. Так, Володимир Старосольський певний час очолював Українську соціал-демократичну партію, Матвій Стахів та Осип Назарук були провідними діячами та ідеологами відповідно Української соціалістично-радикальної партії та Української народної обнови. Багатий політичний досвід дав їм змогу краще зрозуміти процеси функціонування партій і на основі цього зробити певні теоретичні висновки.

Ступінь дослідженості проблеми. Політичну діяльність О. Назарука частково досліджували М. Швагуляк, М. Кугутяк, Л. Бурячок, М. Дядюк, В. Старосольського та М. Стахів – Я. Грицак. Внесок С. Дністрянського у теорію права вивчав Т. Андрусяк. Політологічний аспект теоретичного доробку В. Старосольського та С. Дністрянського розглядав Б. Кухта [3]. Погляди на проблему сутності політичних партій В. Старосольського, С. Дністрянського та О. Назарука вивчалися В. Ковальчуком [2]. Однак політологічна складова теоретичного доробку вищезгаданих мислителів потребує подальшого глибокого та комплексного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою публікації є дослідження внеску українських політиків та політичних мислителів міжвоєнного періоду Володимира Старосольського, Станіслава Дністрянського, Матвія Стахів та Осипа Назарука у розвиток теорії політичних партій. Автор намагається з'ясувати погляди вищезгаданих мислителів на проблему сутності політичних партій, їх функцій, місця у політичній системі суспільства, з'ясувати значення теоретичної спадщини класиків української партології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші дослідження проблеми сутності політичних партій в Україні з'явилися наприкінці XIX – на початку XX ст., коли перед науковцями постала необхідність осмислення процесів партизації українського суспільства та обґрунтування ролі партій у побудові незалежної держави.

Засновниками української партології по праву можна вважати таких теоретиків політичної думки, як Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Грушевський. Багатий політичний досвід дав їм змогу зрозуміти глибинні процеси функціонування партій і на підставі цього зробити певні теоретичні висновки. І хоча у цих вчених немає спеціальних досліджень з теорії політичних партій, у їх суспільно-політичних

розробках ця тема так чи інакше наявна. І. Франко, наприклад, неодноразово вказував на важливу роль партій у боротьбі українського народу за незалежну державу. В одному з листів до партійного керівництва радикальної партії, називаючи причини розколу РУРП, він висловився за створення партії нового виду. Остання, на його думку, повинна будуватися на принципах націонал-демократизму. М. Драгоманов у листах до галицьких політиків закликав заснувати в Галичині партію, яка б допомогла українцям ефективніше боротися за свої національно-політичні права і давав у зв'язку з цим практичні поради.

У 1920-30-х рр. з'являються перші наукові праці безпосередньо з теорії політичних партій. До цієї категорії можна зарахувати одне з досліджень В. Старосольського, в якому він аналізує роль та місце політичних партій у конституції Чехословацької республіки [6]. Відомий український громадсько-політичний діяч, соціолог, теоретик права, адвокат В. Старосольський (1878–1942) був співзасновником і першим головою товариства “Січові стрільці”, членом Головної української ради, Союзу визволення України. У працях, що стосуються проблем партіології, В. Старосольський не обмежився характеристикою діяльності конкретних партій, а намагався з'ясувати питання теоретичного характеру: сутність політичних партій, їх функції у державі, причини виникнення, а також чи сприяють, чи, навпаки, перешкоджають партії розвитку демократії.

Дослідник вважав, що формалізація партійної діяльності бере початок з середини XIX ст. і пов'язана, передусім, із введенням загального виборчого права. Однак функції партій не обмежуються лише парламентською діяльністю і є набагато ширшими. Вчений чітко розмежував поняття – “політична партія” та “парламентський клуб”. Парламентський клуб – лише один з органів партії, причому не найвищий [6, с.46].

Партії, як зазначав В. Старосольський, є важливим елементом у житті кожної держави, однак вони можуть проводити й антидержавну політику, спрямовану на знищення панівного політичного устрою. Крім цього, партії можуть перешкоджати демократичному розвитку суспільства. Це, зокрема, стає можливим тоді, коли партійні лідери керуються у своїй політичній діяльності непомірними особистими амбіціями, прагненням наживи, власні інтереси ставлять вище від суспільних, нехтуючи останніми. Український вчений вважав, що у будь-якій партії встановлюється панування керівної верхівки – партійної олігархії, яка зосереджує всю повноту влади, і через неї маніпулює діями виборців [6, с.14].

Із досвіду європейських країн дослідник вважав, що партії виконують швидше позитивну, ніж негативну роль. А ті шкідливі тенденції, що проявляються в їх діяльності, можна подолати, впровадивши у державі чітке законодавство, або ж встановивши суспільний контроль за ними.

Основними функціями політичних партій дослідник називав активізацію й об'єднання великих суспільних груп, формування ідеології та політичної доктрини, участь у боротьбі за владу тощо. Одним з перших серед вітчизняних та західних дослідників він назвав таку функцію, як участь партій у боротьбі за незалежну державу. Її автор виділив окремим пунктом, враховуючи досвід діяльності українських політичних партій у період національно-визвольних змагань наприкінці XIX – на початку XX ст.

В. Старосольський наголошував на тому, що політичні партії у різних державах мають специфічні особливості, які потребують теоретичного осмислення.

Роль політичних партій у житті держави досліджував відомий український державознавець С. Дністрянський [1]. Визначний правознавець, громадсько-політичний діяч С. Дністрянський (1870–1935) отримав фундаментальну освіту у віденському, берлінському та лейпцизькому університетах. Він був членом НТШ, одним із ініціаторів створення Українського вільного університету (у 1922 році обраний його ректором). У 1928 році С. Дністрянський став академіком ВУАН. Йому належить низка фундаментальних праць у галузі теорії держави і права, які мали не лише визначальний вплив на розвиток української юридичної науки, а й були добре знані у європейських і світових наукових колах. Для теорії політичної науки мають цінність окремі положення з таких його праць, як “Загальна наука права і політики”, “Нова держава”, “Погляд на теорію права та держави”. С. Дністрянський вважав за необхідне розглядати партії, починаючи з нового часу, а їх батьківщиною називав Англію. На його думку, політичні партії є можливі “шойно на основі парламентарного або модерного конституційного життя в державі – бо тільки тоді, коли населенню дано право безпосереднього впливу на організацію влади в державі, є можливо, що народні елементи, вступаючи в ту організацію, діляться між собою на окремі групи, відповідно до спеціальної ідеальної мети, яку хочуть досягнути і перевести в державі”.

Аналізуючи зв'язок "партія і держава", С. Дністрянський констатував, що політичні партії змагаються за проведення своєї політики в державі, щоб взяти в свої руки управління нею. Він також підкреслював, що соціалістичні партії можуть бути справжніми політичними партіями лише тоді, коли не обмежуються суто науковою чи класовою боротьбою із владними чинниками, а намагаються своїми ідеями переконувати у політичний спосіб у самій державі і прагнули безпосереднього політичного впливу на її майбутнє.

С. Дністрянський вважав політичні партії важливим елементом новітнього суспільного життя держави, ввів їх у свій аналіз державного устрою, розглядаючи як "дуже важливий чинник, що об'єднує розбіжні політичні інтереси держави та народу в окремі групи" [1, с.36].

Основна функція партій, на думку С. Дністрянського, це боротьба за владу в державі. Крім цього, вони є важливим чинником розвитку демократії, гарантом стабільності у відносинах між громадянським суспільством та державою, сприяють залученню широких суспільних верств до участі в управлінні нею.

Помітний внесок у розвиток теорії політичних партій здійснив український вчений-суспільствознавець та громадсько-політичний діяч М. Стахів (1895–1978). Багатий досвід, здобутий внаслідок безпосередньої участі у політичному житті Західної України, дав йому змогу краще зрозуміти процеси функціонування партій і на основі цього зробити теоретичні висновки. М. Стахів після війни жив у еміграції в Німеччині та США. Був професором Українського вільного університету, у 1969–74 очолював Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Америці. М. Стахів у своїх дослідженнях стверджував, що в українській літературі питання соціології українських політичних партій висвітлене дуже мало. М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Степан Томашівський, В. Липинський, – на його думку, – лише побіжно згадували цю проблему.

З жalem він констатував, що перед Другою світовою війною в українській періодичній пресі з'явилися статті про "партійництво", написані, однак, не з метою дослідження, а під впливом польських, італійських, німецьких антидемократичних течій, які для обґрунтування своїх диктаторських партій виступали проти творення політичних партій взагалі, захищаючи теорію про абсолютну шкідливість партій, а замість них доводили потребу єдиного національного об'єднання.

Політичною партією М. Стахів називав "добровільне об'єднання, яке в деяких суспільно-державно-політичних справах має спільні інтереси, спільні переконання і спільну мету, – дістати в свої руки або найменше під свій вплив державну владу, щоб таким чином у практиці здійснити свої суспільно-державні погляди та зберегти свої спільні інтереси" [8, с.4]. На його думку, політична партія є згідно з поділом основних суспільних груп спілкою, а не спільнотою.

За його концепцією, стосовно держави політична партія може завжди, по суті, мати тільки позитивне відношення. Партія поневоленої нації, що веде боротьбу проти існуючої чужої держави, щодо неї може бути названа протидержавною; одночасно вона веде боротьбу за створення чи відновлення своєї національної держави, отже щодо своєї нації такі партії повинні бути названі державотворчими.

Партійну диференціацію суспільства дослідник вважав природним явищем, невідлучним від суспільного життя на будь-якому ступені розвитку, а віру в провідників і бажання уподібнитися до них – однією з важливих основ первісного партійнення.

У політичному суспільстві, в державі, з'являється влада, яка спирається на організований апарат примусу. Тому, на думку М. Стахіва, у цьому новому вигляді суспільства партійнення мусить набирати також організовану форму, бо тільки цим способом можна добитися впливу на державну організацію, або просто взяти державну владу в свої руки. Основною ознакою політичних партій називав змагання до досягнення влади в державі або до досягнення впливу на неї. М. Стахів вирізняв такі чинники, що призводили з неминучістю до творення партій: духовні, економічні, політичні, культурно-релігійні.

Стахів критично оцінював той погляд, що, мовляв, у демократичному ладі виробляються дуже сильно партії, а через них постає партійництво, яке для народу шкідливе. На його думку, політичні партії є старшими від демократичного ладу і вони були "у всіх державах і за часів усяких видів влади – за монархії, за олігархії, за диктатури і т. д." [7, с.35].

Партії покликані суспільним життям, тому що не може бути у всіх людей абсолютно та сама думка про якусь справу, тому що є різниці поглядів, то тим самим повстають партії" [7, с.35]. Залежно від причини,

котра викликає партію до життя, є партії різні: релігійні (католицькі, протестантські, православні тощо), класові (шляхетські, консерватисти, пролетарські, трудові тощо), династії (що підтримують один панівний рід проти другого), світоглядіві (такі, що заміняють соціалістичну, буржуазну, фашистську, комуністичну чи іншу ідеологію) і т.д. [7].

Правильно організовані і здорові партії можуть з'являтися й існувати тільки там, де є правдива політична свобода.

Необхідність функціонування політичних партій М. Стахів аргументував досвідом новітньої історії, який довів, що: 1) не може існувати ніяка велика і вільна нація без правильних політичних партій; 2) не може існувати представницька система без політичних партій; 3) вони вносять у народні маси почуття і потребу порядку й організованості; 4) партії "удержують живим духа партії"; 5) без них "наступила би бюрократична мертвечина"; 6) партійна організація і дисципліна в соймових клубах є "греблею проти егоїзму і корупції послів" [7, с.35–36].

Вагомий внесок у дослідження вітчизняних політичних партій зробив відомий політик, публіцист, історик О. Назарук (1883–1940). Під час Першої світової війни О. Назарук був головою пресової квартири Легіону УСС. У грудні 1918 – червні 1919 очолював Головне управління преси і пропаганди уряду УНР. О. Назарук – автор численних праць на суспільно-політичну тематику: "Що то є нарід або нація", "Греко-католицька церква і українська ліберальна інтелігенція", "Галичина і Велика Україна" тощо. У своїй праці "Значіння партій" він намагався з'ясувати питання сутності політичних партій та їх значення у боротьбі українського народу за державний суверенітет. Під партіями автор розумів "групи людей, які мають: а) однакові погляди або інтереси; б) охоту до спільної боротьби за ті погляди або інтереси; в) проявляють ту охоту до боротьби в організованій спосіб" [5, с.17]. На відміну від більшості дослідників цієї теми, О. Назарук вважав, що вік політичних партій такий самий, як і вік держави.

О. Назарук дотримувався думки, що партії – важливий чинник у житті кожної держави, однак їм притаманні й негативні ознаки. Він ділив партії на "здорові" та "нездорові". "Здоровими" називав ті партії, які ведуть діяльність в інтересах тієї частини суспільства, що делегувала їм свої повноваження, відсуваючи партійні інтереси на задній план [5, с.18]. Діяльність "нездорових" партій, – на його думку, була спрямована передусім на задоволення потреб партійної олігархії.

Автор також розрізняв два поняття – "партійність" та "партійництво". Якщо партійність була продуктом "здорових" партій і позитивно впливала на розвиток демократичних процесів у суспільстві, то партійництво виростало у "нездорових" партіях і було регресом у житті демократичних суспільств.

У 1930-х рр. О. Назарук висловив низку цікавих думок, актуальних і сьогодні. Так, він вважав, що партії найкраще можуть розвиватися лише у демократичних суспільствах. Найменш пристосованими до партійного життя він називав тоталітарні держави, зокрема СРСР. В умовах абсолютизму, – вважав він, – панівною є лише одна партія чи ідеологія, всі інші, які перебувають в опозиції, повинні діяти нелегально. Після перебування у Канаді і США у 1922–1927 рр. О. Назарук став прихильником двопартійної системи, що вносила у суспільство дух здорової конкуренції між партією влади та опозицією. Багатопартійність, як і однопартійність, вважав небезпечною для держави, оскільки вони породжували хаос та роздрібнювали суспільство на велику кількість малих груп [5, с.21].

О. Назарук обґрунтував роль політичних партій в житті "недержавних", народів: якщо народ, котрий має власну державу, може певний час існувати без партій, то "недержавний" народ у такому разі буде приречений на національну загибель. "Нація, – зазначав він, – яка не має своєї держави, не може створити інакшого політичного проводу, як партійний" [5, с.16].

Йому належить також спроба класифікації галицьких політичних партій. В часи української революції О. Назарук до центру зараховував Українську народно-трудова партію, теоретиком якої вважав В. Будзинського. Цю партію він називав продуктом польського гніту в Галичині, і цим пояснював той факт, що вона об'єднала найширші соціальні групи українського населення, розпочавши "від духовенства, скінчивши на значній частині робітництва по містах". На лівім крилі центру стояла українська радикальна партія, яку

називав селянською партією із соціалістичною програмою [4, с.6–7]. До лівих в Західній Україні зараховував УСДП – найменшу і найслабшу, хоча вона мала досить інтелігенції в своїх рядах. Слабкість її вбачав у нестачі українського пролетаріату в Галичині [4, с.8].

О. Назарук звертав увагу на те, що будь-який політичний рух не може витворитися без відповідної літератури, без політичної традиції. "Коли не підемо сим шляхом, яким ідуть всі європейські народи та взагалі всякі рухи [...], то вічно матимемо тільки якісь групки з шумними назвами, з невідомими загалом провідниками, без трівкої традиції, – групки про які все буде можна сумніватися, чи се клюби, чи просто спілки акул для вимушування субвенцій від держави" [4, с.12].

Висновки. Отже, українські партологи Володимир Старосольський, Станіслав Дністрянський, Матвій Стахів та Осип Назарук у своїх дослідженнях намагалися зрозуміти сутність політичних партій, з'ясувати їх функції, проаналізувати зв'язок "суспільство – партії – держава", створити критерії класифікації партій. Вони обґрунтовували роль політичних партій у житті "недержавних" народів, участь партій поневолених націй у боротьбі за незалежну державу. Багато висновків українських політичних мислителів перегукуються із думками класиків світової партології. Чимало теоретичних і методологічних положень, якими вищезгадані мислителі збагатили дослідження партій, значною мірою продовжують визначати напрям і зміст сучасної української партології. Теоретичний доробок українських політичних мислителів потребує подальшого глибокого та всестороннього дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дністрянський С. *Загальна наука права і політики*. – Прага: Накладом Укр. Ун-ту, 1923. – Т. 1. – 393 с.
2. Ковальчук В. *Теоретико-методологічні засади вивчення політичних партій* // *Студії Політологічного центру "Генеза"*. – 1995. – №2. – С.76–81.
3. Кухта Б. *З історії української політичної думки*. – К.: Генеза, 1994. – 368 с.
4. Назарук О. *До історії Революційного Часу на Україні. Українські політичні, їх союзи і теорії*. – Вінніпег: Б.в., 1924. – 49 с.
5. Назарук О. *Значіння партій*. – Львів: Б.в., 1939. – 82 с.
6. Старосольський В. *Партія в Конституції Чехословацької Республіки* // *Науковий збірник українського університету в Празі*. – Прага, 1923. – Т.1. – С.3–16
7. Стахів М. *Влада народу. Розвиток ідеї демократії в новіших часах*. – Львів: Накладом "Самоосвіти", 1935. – 36 с.
8. Стахів М. *Українські політичні партії у соціологічному навітленні*. – Нью-Йорк, Детройт, Стрентон: Б.в., 1954. – 104 с.